

המרכז למורשת המודיעין (מ.ל.מ.)
מרכז המידע למודיעין ולטרור

17 מרס 2005

”הסדר הסורי” בלבנון: הפיכת לבנון למדינת חסות סורית בתקופת אסד האב והתרופפות השליטה הסורית בתקופת בשאר הלבן (1975-2005) מאת: ד”ר ראובן ארליך

פסלו של חאפט' אסד בעיירה
השיעית קאנא שבדרום לבנון שנותץ
כשבועיים לאחר רצח חרירי. סמל
לסיומו של עידן ”משטר טאא’ף”.

1. רצח רפיק חרירי, ראש ממשלת לבנון, אשר סרב ללכת בתלם הסורי, וההתפתחויות הדרמטיות שחלו בעקבותיו, העלו מחדש על סדר היום של לבנון, העולם הערבי והקהילה הבינלאומית את סוגיית **המעורבות הסורית בלבנון** הנמשכת כבר **שלושים שנה**. במסמך ינותחו האינטרסים הסורים בלבנון וייבחנו השלבים העיקריים בתהליך הטלת החסות הסורית על לבנון מראשית מלחמת האזרחים הלבנונית ועד לעידן בשאר אסד. כמו כן תבחן התרופפות השליטה הסורית בתקופת בשאר, אשר הובילה לשורת אירועים דרמטיים, ששיאם רצח רפיק חרירי, הפגנות המונים של תומכי ”הסדר הסורי” ומתנגדיו (בהובלת ה”חזבאללה”) והוצאת הכוחות הסוריים מאזור בירות ומצפון לבנון המתבצעת בימים אלו. כל אלו מבשרים את **סיומו של ”משטר טאא’ף”** (שנמשך מאז 1989) ותחילתו של **עידן חדש בלבנון** ובתולדות **המעורבות הסורית במשבר הלבנוני**. צפוי כי בעידן החדש תהיה דמשק **פחות דומיננטית** ותשמור על

נראות נמוכה מבעבר. לעומת זאת מוקדי הכוח הלבנוניים - תומכי סוריה ומתנגדיה - ייהנו מחופש פעולה רב יותר. לבנון עלולה איפא להפוך פעם נוספת **לזירת התגוששות בין מוקדי כוח יריבים**, לבנוניים, מזרח תיכוניים ובינלאומיים, ולמוקד של **אי יציבות אזורי** העלול להקרין גם לעבר **סוריה גופא**.

שורשים היסטוריים של המעורבות הסורית בלבנון

1. **בגיאוגרפיה ההיסטורית הערבית**- מוסלמית כלולות סוריה ולבנון של היום יחד עם ירדן וארץ ישראל בחבל ארץ המכונה **בלאד אל-שאם**. מחולליה של הלאומיות הערבית, בדמשק ובבירות, במאה הקודמת, ראו את **לבנון כחלק המערבי של ישות סורית נרחבת יותר**, המבוססת על לשון תרבות והיסטוריה משותפים. לאחר התמוטטות האימפריה העות'מאנית בתום מלחמת העולם הראשונה תבע פיצל בן חסין בשלטונו קצר הימים בדמשק את איחוד סוריה ב"גבולותיה הטבעיים", שהיו חופפים למעשה לגבולות בלאד אלשאם ובהם נכללה גם לבנון.

2. **ההסדרים הפוליטיים במזה"ת** כפי שגובשו לאחר מלחמת העולם הראשונה ביתרו את המזרח התיכון ליחידות מדיניות נפרדות ומנעו הקמת מדינה מאוחדת ברוח תביעותיהם של הלאומיים הסוריים. צרפת שקיבלה את המנדט על לבנון חתרה לחיזוקה של הישות הלבנונית, בה היא נהנתה מאהדה מסורתית בקרב הנוצרים המארוניים. לפיכך נעתרו הצרפתים לבקשות מנהיגים מארוניים **והקימו ב-31 באוגוסט 1920 את "לבנון הגדולה"** שכללה את המחוז האוטונומי הנוצרי של הר הלבנון (שהוקם במאה הקודמת) בצרף אזורים מוסלמים בדרום לבנון, הבקאע והצפון.

3. **הלאומיים הסורים סרבו להשלים** עם קיומה של המדינה הלבנונית החדשה וראו בה ישות מלאכותית שאין לה זכות קיום משלה. מראשית הקמתה, לאחר עליית משטר הבעת' לשלטון, ובעיקר תחת משטר אסד, הרבו מנהיגים סוריים להדגיש את זיקתה המיוחדת של לבנון לסוריה ברוח דברי אסד **מה-20 ביולי 1976: "בהיסטוריה סוריה ולבנון הן "מדינה אחת ועם אחד"**. ביטוי מובהק לכך היה **סירובם** של הסורים לכוון **יחסים דיפלומטיים** עם לבנון ולהכיר בגבולם עם לבנון **כגבול בינלאומי** עם מדינה

עצמאית לכל דבר (בין סוריה ללבנון קיימות מחלוקות ארוכות שנים על תוואי גבול שמעולם לא הוגדר וסומן במדויק¹).

האינטרסים הסוריים בלבנון

4. אולם ההשתלטות הסורית על לבנון לא נעשתה רק בשל שאיפות סיפוח היסטוריות או בשל סיבות אידיאולוגיות. מעורבותם העמוקה והמתמשכת של הסורים בלבנון, תוך גילוי נכונות לשלם מחירים גבוהים לאורך זמן על מנת לכפות חסותם עליה, נובעת בראש ובראשונה **ממכלול אינטרסים חיוניים**, שיש לסוריה בלבנון. עיקרם:-

א. האינטרס הצבאי-בטחוני, בהקשר לסכסוך עם ישראל:-

(1) **אבטחת האגף המערבי של דמשק מפני תקיפה ישראלית:** סוריה חתרה באופן מסורתי לשילובה של לבנון בחזית עם ישראל **ולמניעת ניצול שטחה של לבנון וחולשת צבא לבנון ע"י ישראל לאיגוף רמת הגולן ולפלישה לדמשק או לצפון סוריה דרך בקעת הלבנון**. חשש זה התעצם כתוצאה מלקחי מלחמת לבנון, כאשר צה"ל התקדם ב"פתח לנד" ובעימות חזיתית עם הצבא הסורי השמיד את מרבית הדיביזיה המשוריינת הראשונה, פרץ את רצועת ההגנה הראשונה של הסורים בבקאע, והפסיק את התקדמותו רק משקיבלה ישראל על עצמה באופן **חד צדדי** הפסקת אש שנכנסה לתקופה **ב- 11 ביוני 1982**.

(2) **הפעלת "נשק הטרור" משטח לבנון כאמצעי להפעלת לחצים על ישראל:** הזירה הלבנונית (ה"פתח לנד" ודרום לבנון) שימשו באופן מסורתי אזורים מהם עודדו הסורים טרור נגד ישראל כאמצעי

¹ מחלוקות אלה עמדו ברקע המחלוקת אודות אזור **"חוות שבעא"** (הר דב), שהינו חלק מרמת הגולן. מחלוקת זאת עלתה על הפרק לאחר יציאת צה"ל מלבנון והטענה - **חסרת הבסיס** - כי האזור שייך ללבנון משמשת בידי ה"חזבאללה" מעטפת לגיטימית לכאורה להמשך הפיגועים באזור זה נגד כוחות צה"ל.

להפעלת לחצים עליה לשם התשתה או סחיטת ויתורים מדיניים בסכסוך הישראלי ערבי. במהלך שנות הסכסוך הישראלי ערבי נתנה דמשק נתנה עידוד לטרור מדרום לבנון בתקופת שנות החל מתקופת "המרד הערבי" (1936-1939), עבור דרך שנות החמישים (ראה מסמך הרצ"ב) ועד לעידוד ה"חזבאללה" בימינו אנו תוך ניצול **חולשתה** של לבנון. מאלפים, בהקשר לכך, דבריו של ראש הממשלה דוד בן גוריון באמצע שנות החמישים: "אין ממשלת לבנון יכולה להתחבא מאחורי הסורים בעניין הפיזאיון מגבולות ארצה. אין אנו רוצים לסבך הלבנון, אבל לא נוכל לראות בשקט כיצד היא נותנת לחבורות מרצחים לפעול משטחה ולמצוא בו מקלט" (דוד בן גוריון, 12 בנובמבר 1956).

אין חדש תחת השמש

הטרור כנשק בידי סוריה: מידע שהגיע לידי השגריר הצבאי האמריקני בבירות (8 ביולי 1953) אודות פשיטות לשטח ישראל שמבצעות קבוצת פלסטינים בראשות אבו מחד צפורי ("עבדי הרחמן") **בשירות האינטרסים של הנשיא הסורי שישכלי** והמפתי חאג' אמין אלחסיני (המקור: "בסבך הלבנון", מאת ראובן ארליך, הוצאת "מערכות", 2000, עמ' 392).

SECRET		DEPARTMENT OF THE ARMY OFFICE OF THE ASSISTANT CHIEF OF STAFF, G-2 WASHINGTON 25, D.C.		DATE 8 July 1953
Army Attache, Beirut, Lebanon		G-2 EVALUATION		
NAME OF REPORT OARMA Lebanon	REPORT NUMBER B-158-53	ORIGIN NUMBER 1177621	NO. CONTROL NUMBER	
VALUE OF INFORMATION		CREDIBILITY OF INFORMATION		
☒ 1. OF CONSIDERABLE VALUE	☒ 2. OF VALUE	☒ 3. CONFIRMED BY OTHER SOURCES	☐ 4. PROBABLY TRUE	
☐ 5. OF MODERATE VALUE ONLY	☐ 6. OF LITTLE VALUE	☐ 7. POSSIBLY TRUE	☐ 8. UNRELIABLE	
☐ 9. OF NO VALUE	☐ 10. ALLEGEDLY UNRELIABLE SOURCE	☐ 11. PROBABLY FALSE	☐ 12. CANNOT BE JUDGED	
☐ 13. NO DATA PERMITTING ASSESSMENT		NOTE: This reporting format will be replaced by standard form for appropriate administrative and technical work. Check instructions with the reporting office. Verify the information furnished by the reporting office against the information received from other sources. Verification to produce separate information is the report should be indicated under COMMENTS.		
SUBJECT OF REPORT Military Activities along Leb-Israeli Frontier				
COMMENTS ON INFORMATION (Please state name of source, type of source, and date of report)				
Your statement regarding the band of border crossers gives slight credence to a report evaluated F-3 which alleges the existence of an organized "para-military group" under the direction of one Abu-Mahsal Safari. It was reported that his group conducts raids across the Lebanese border into the Galilee district with the knowledge and consent of Shishakli and Hajj Amin al-Husseini. The report adds that his assistants include Salim Abu-Shibadah, Salih Muhammad Sharyawi, and Talib al-Shaban. The report added that the principal motive behind the raids conducted by this group is to intimidate the Israelis into making a more reasonable settlement of the border dispute. It is within the realm of possibility that Hajj Amin would try something of this nature in order to regain some of his prestige with the Palestinian refugees which he has lost during the past year. However it seems doubtful that Shishakli would become involved in such a matter at this time. Your comments on the information contained above would be of value.				
DECLASSIFIED E.O. 13526, Sec. 1.4 DATE 07-21-2000 BY [Signature] [Signature] [Signature]				
Capt. Edward W. Campbell, Jr. Captain US Army OPERATION: RETURN THIS FORM TO SOLICITORS & EXAMINERS OFFICE, HEADQUARTERS BRANCH, COLLECTION AND INSPECTION DIVISION.				
SECRET Security Information				410

ב. **חיזוק מעמדה האזורי של סוריה ושיפור מעמדה מול ישראל:** הטלת החסות של סוריה על לבנון, רתימתה למדיניות הסורית ומניעת השפעה של מדינות אחרות בה היוו בראייתה מכשיר רב עוצמה **לחיזוק מעמדה האזורי**, ולהעמדתה בעמדת כח משופרת הן מול **ארה"ב** והן מול **ישראל**. לסוריה היה עניין מובהק לשמר את לבנון כ"בת ערובה" ליעד הסורי של החזרת רמת הגולן ע"י **מניעת הסכם שלום ישראלי-לבנוני** (הסורים מנעו כל התקדמות במו"מ הישראלי-לבנוני במסגרת תהליך מדריד); כמו כן היה לסורים עניין לשמר את הטרור משטח לבנון כ"קלף לחץ" על ישראל על מנת למנוע להתקדם בתהליך המדיני שלא בקצב הסורי ושלא בהתאם לאינטרסים הסוריים.

ג. **האינטרס הפנים-סורי - מניעת חתרנות מלבנון:** לבנון בעלת הפתיחות הפוליטית והעיתונות החופשית יחסית שימשה באופן מסורתי **חממה נוחה** להתארגנות קבוצות אופוזיציה נגד המשטרים בדמשק, שמצאו מקלט בלבנון או שהתארגנו בה ופעלו ממנה. גורמי האופוזיציה בסוריה עמדו לא אחת בקשרים הדוקים עם גורמים עוינים לסוריה בזירה הלבנונית ("האחים המוסלמים" וקבוצות אסלאמיות נוספות; "המפלגה הסורית הלאומית"; "הכוחות הלבנונים"). למשטר אסד שחתר לייצב את המצב הפנימי בסוריה לאחר שנים רבות של אי יציבות כרונית, היה אינטרס מובהק לנתק את הקשר ארוך השנים שבין גורמי אופוזיציה בסוריה לעורף שלהם בלבנון.

ד. **האינטרסים הכלכליים:** לסוריה עניין מסורתי לקדם את אינטרסיה הכלכליים בלבנון לעיתים אף תוך ניצולה הכלכלי של לבנון. דוגמאות לכך: - בלבנון עובדים בעבודה שחורה מאות אלפי פועלים סוריים. הללו מעבירים לסוריה סכומי כסף גבוהים בסדר גודל של **מאות מיליוני דולרים לשנה** ומקלים על מצוקת האבטלה (בסוריה אחוז המובטלים הינו למעלה מ-20%). לסוריה אינטרסים כלכליים נוספים: - שימור הסחר הבלתי סימטרי שבין שתי המדינות תוך שימוש

הפלטפורמה הלבנונית כשוק חשוב ליצוא הסורי בהיקף של כ-400 מיליון \$ לשנה; **ניצול מקור מים** חשוב שתחילתו בלבנון (בבקאע) והמשכו בצפון סוריה (**נהר העאצי - האורונטוס**); **ניצול מערכת הבנקאות הלבנונית** המפותחת מאוד יחסית לאזור ובוודאי יחסית לסוריה; **הברחות וסמים** שהיוו מקור הכנסה חשוב לסוריה ולאישים בכירים בצמרת משטר חאפטי אסד (אין ספק כי לבנון היוותה גורם אשר השחית ומשחית את הכיבוש הסורי, כדרך שעשתה לבנון לכובשים אחרים).

שלבים ומאפיינים בתהליך השתלטות משטר אסד על לבנון

5. מקבלת העצמאות ועד לתחילת שנות השבעים מנעו **חולשתה** הפנימית של סוריה, **כושר חיותו** של המשטר הלבנוני המסורתי המארוני-סוני שנשען על ה"אמנה הלאומית" מ-1943, **ההרתעה הישראלית** (בעיקר לאור לקחי אסד מפלישת הצבא הסורי לירדן בספטמבר 1970) **והחסות המערבית**, אשר נשענה על תקדימים היסטוריים של התערבות צרפת במאה הקודמת וארה"ב בסוף שנות החמישים (ב-15 ביולי 1958 נחתו כ-15,000 נחתים אמריקאים בחוף בירות כסיוע לממשל הלבנוני הפרו מערבי של כמיל שמעון אשר התמודד מול המורדים הנאצריסטים, שקיבלו סיוע ממצרים ומסוריה. ההתערבות האמריקאית הובילה לסיום מלחמת האזרחים דאז).

6. במחצית הראשונה של שנות השבעים **התערערו הבלמים הללו**: בסוריה התגבש **לראשונה** משטר יציב בהנהגת חאפטי אסד, המשטר הלבנוני המסורתי התמוטט בעת מלחמת האזרחים (1975-1976); כושר ההרתעה הישראלי נשחק בעת מלחמת יום הכיפורים; ביטחונו העצמי של העולם הערבי גבר והחסות של ארה"ב התגלתה כבעייתית (על רקע קשייה של ארה"ב במלחמת וויאטנם).

7. למשטר אסד נוצר אפוא בלבנון **"חלון הזדמנויות"** באמצע שנות השבעים. פרישת מצרים מהברית עם סוריה של יום הכיפורים והעדר רצון מצד

הסורים להתקדם בתהליך המדיני מול ישראל יצרו גם את **המניע המיידי**. מלחמת האזרחים והתמוטטות הממשל הלבנוני סיפקו את **העילה וההזדמנות**. בראייה לאחור ניתן איפא לקבוע כי במחצית שנות השבעים חל אפוא **שינוי אסטרטגי מרחיק לכת בסדר העדיפויות הלאומי** של סוריה והמאבק על לבנון תפס את **המקום הראשון**, על חשבון הטיפול בסכסוך עם ישראל והחזרת הגולן. רק **בתחילת שנות התשעים**, כאשר סוריה הצליחה להתגבר על קשייה מתמשכים וסיימה "לעכל" את לבנון, היא נכנסה לתהליך המדיני מול ישראל בעת ועידת מדריד והמו"מ שלאחריה.

8. בתהליך ההשתלטות הסורית על לבנון מאז פרוץ מלחמת האזרחים ועד היום **ניתן להבחין בשישה שלבים עיקריים** ושלב חדש הניצב בפתח :-

א. **שלב א': ההשתלטות** הצבאית על לבנון במלחמת האזרחים הלבנונית (1975-1976).

ב. **שלב ב':** "קשיי העיכול" של לבנון - הכישלון הסורי בהפיכת הכיבוש הצבאי לנכס מדיני (1977-1981).

ג. **שלב ג':** עליית ישראל וסוריה על נתיב של התמודדות (1981-1982).

ד. **שלב ד':** העימות הישראלי-סורי בעת מלחמת לבנון (1982-1985).

ה. **שלב ה':** ייצוב והעמקת שליטת הסורים לאחר מלחמת לבנון (-1985) (1989).

ו. **שלב ו':** "הסכם טאא'ף" וייצוב השליטה הסורית על לבנון (-2005) (1989).

ז. **שלב ז':** לקראת שלב חדש במעורבות הסורית בלבנון? סדקים במשטר טאא'ף מאז עלית בשאר אסד לשלטון ותחילתו של עידן חדש עם הוצאת הכוחות הסוריים מאזורי בירות וטריפולי (מרץ 2005).

9. להלן אפיון קצר של השלבים השונים במעורבות הסורית בלבנון.

שלב א': פלישת הצבא הסורי והשתלטות על לבנון בעת מלחמת האזרחים הלבנונית (1975-1976).

10. אל תוך מלחמת האזרחים המחרפה בלבנון נגררה סוריה. תחילה **כמתוכנת** בין הצדדים הניצים, אחר כך **למעורבות פוליטית** ניסיון לכפות (תוכניות הסדר), **ומעורבות צבאית מוגבלת** במוקדי הקרבות בבירות ובבקאע ולבסוף **לפלישה צבאית מאסיבית** במטרה להשיג הכרעה ולכפות את **"הסדר הסורי"** על הצדדים הניצים.

11. **ב-1 ביוני 1976 (תאריך מפתח במעורבות הסורית בלבנון) פתחה סוריה בפלישה צבאית מאסיבית ללבנון.** כח צבאי ב-סד"כ של דיביזיה מתוגברת פלש ללבנון. מטרת הפלישה היתה להגן על המחנה הנוצרי, אשר **מנהיגיו** (ולא ממשלת לבנון) הם אשר שיגרו לסורים בקשות בהולות לעזרה², **ולהכניע את הקואליציה** של המחבלים והשמאל, בעלי בריתם לשעבר של הסורים שסירבו לקבל את תכתיבי סוריה. **הקואליציה** הפלסטינית-לבנונית, בהנהגת **יאסר ערפאת וכמאל ג'נבלאט** הצליחה **לבלום את הצבא הסורי** במבואות צידון ובירות, עד ל"מתקפת ההר" **ולועידות הפסגה הבינערבית בריאד ובקהיר (סוף 1976)** שהביאו להפוגה (זמנית) בלחימה בין הצדדים היריבים בלבנון.

² הטענה הסורית כי כוחות הצבא הסוריים נכנסו ללבנון בעקבות בקשת הממשל הלבנוני **אינה נכונה**. הלגיטימציה לנוכחות הסורית ניתנה רק **בדיעבד** בעקבות ועידת הפסגה הבינערבית בקהיר ובריאד.

12. **מדיניותה של ישראל כלפי הפלישה הסורית ללבנון:** שאלת המעורבות הסורית בלבנון שימשה, מאז תחילתה, סלע מחלוקת בקרב מקבלי ההחלטות בישראל דאז. ערב פלישת הצבא הסורי ללבנון בקיץ 1976 **היו בישראל שתי אסכולות שונות** סביב סוגיה זאת: -:

א. **האסכולה הראשונה** שיוצגה ע"י **יצחק רבין** ראש הממשלה ו**מרדכי גור** הרמטכ"ל **גרסה כי ישראל אינה השוטר של המזה"ת** ומה שמתחולל במדינות ערב אינו מעניינה כל עוד אין הדבר מסכן את ביטחונה של ישראל (מוטה גור, לאחר "מבצע ליטאני", אף הרחיק לכת וטען כי יש להניח לסורים להשתלט על דרום לבנון על מנת שיהפכו ל"כתובת" למניעת טרור, כשברקע עמד הניסיון החיובי של העדר פעילות טרור ברמת הגולן). אסכולה זאת גרסא כי אין למנוע כניסת הכוחות הסוריים ללבנון.

ב. **האסכולה השנייה**, שהיתה **במיעוט** והשתייכו אליה **אריאל שרון** (אז יועץ לראש הממשלה רבין) ו**רפאל איתן** (אז אלוף פקוד הצפון) גרסה כי הנוכחות הצבאית הסורית בלבנון **מהווה איום ביטחוני לישראל** ולפיכך יש **למנוע** כניסת הצבא הסורי ללבנון ובלידת ברירה אף במחיר של עימות צבאי בין ישראל לסוריה.

13. ידה של **האסכולה הראשונה** היתה על העליונה ותפיסתה היא זאת שעמדה ביסוד המדיניות **הישראלית אשר אפשרה הכנסת כח צבא סורי מאסיבי ללבנון תוך הידברות עקיפה עם סוריה באמצעות האמריקאים**. **הידברות זאת התנהלה בחודשים מרץ-מאי 1976 ערב הפלישה הסורית באמצעות שגרירי ארה"ב בדמשק ובת"א** ובאמצעות שה"ח האמריקאי קיסינג'ר שמילא תפקיד חשוב ומרכזי בקידום ההבנה העקיפה הבלתי כתובה שהושגה בין השתיים.

14. הבנה בלתי כתובה זאת נשענה על היסודות הבאים :-

א. **הסכמה על "קו האדום"** שיתחום בין אזור הפעילות הסורי לאזור האינטרסים הישראלי: על מקומו של קו זה התנהל מו"מ עקיף בין ישראל לסוריה. ישראל דרשה תחילה (תחילת מרץ) להגביל את הערכות הצבא הסורי עד לקו העובר 10 ק"מ מדרום לציר דמשק- בירות. לבסוף (מאי) הוסכם על קו העובר **מצידון אל ח'ונה (מדרום לג'זין) ומשם לרשיא אל-ואדי**.

ב. **חלוקת אזורי אינטרסים והשפעה:** על רקע התפוררות הממשל הלבנוני והאנרכיה שהשתררה בלבנון, וכפועל יוצא מהגדרת "הקו האדום", התקיימה מעין חלוקת אזורי אינטרסים והשפעה בין ישראל לסוריה. מצפון ל"קו האדום", אזור שבתחום ההשפעה הסורית, ניתן לסוריה, למעשה, חופש פעולה להפעיל כוחותיה הצבאיים (לצד המחנה הנוצרי) על מנת להפסיק את מלחמת האזרחים ולכפות מרות על השמאל והפלסטינים. מדרום ל"קו האדום" הכירו הסורים, דה פאקטו, באינטרס הישראלי הביטחוני בדרום לבנון, בתקופה בה החל להתגבש רצועת חוף ("אד"ל") בשליטת רס"ן חדאד (**אד"ל**), אביו מולידו של "אזור הביטחון".

ג. **הגבלות על סוגי אמצעי הלחימה וסוגיית משך זמן שהיית הצבא הסורי בלבנון:** הסורים לא היו מוכנים **להתחייב** לשום הגבלה על סד"כ הכח הפולש, סוג נשקו, **ומשך שהייתו בלבנון**. הסורים לא העריכו נכונה את מורכבות ההסכם וסברו שבפרק זמן קצר של **כשבוע יוכלו להשליט סדר בלבנון**. תקופה ממשוכת של **13 שנים - מהפלישה ללבנון עד ל"הסכם טאיף"** - נדרשה הסורים על מנת לייצב את שליטתם ולבסס את ה"סדר הסורי".

ד. **"כללי משחק" מוסכמים בכל הנוגע לפעילות האווירית:** קיימת גרסא לפיה ההבנות העקיפות בין ישראל לסורים כללו גם **אי הכנסת טק"א**

סורי ללבנון, אי הפעלת מטוסי קרב בשמי לבנון ובמשתמע אי פגיעה בחופש הטיסה הישראלי בשמי לבנון³.

שלב ב': "קשוי העיכול" של לבנון - הכישלון הסורי בהפיכת הנוכחות הצבאית לנכס מדיני (1977-1981)

15. שתי ועידות בינערביות, ועידות ריאד וקהיר, נתנו לכיבוש הסורי **בדיעבד** את ה**לגיטימציה** הערבית לנוכחותם של כ-20,000 חיילים סוריים בלבנון שהפכו למרכיב הדומיננטי ב"**כוחות הרתעה**" **בינערביים**, אשר פיקחו על איסוף כלי נשק ופינוי העמדות והמתרסים של הצדדים היריבים. הכוחות הסורים נכנסו לבירות וצידון, מעוזי המליציות של המחבלים והשמאל. הסורים השתלטו גם על בירות וקבעו את מפת הפריסה של הצבא הסורי בלבנון תוך שהם מחסלים יריבים שהבולט שבהם היה **כמאל ג'ונבלאט**, מנהיג העדה הדרוזית וממנהיגי הקואליציה האנטי-סורית.

קריקטורה של **פייר צאדק**, קריקטוריסט בעיתון "אלנהאר" ברשת הטלוויזיה LBC ובכלי תקשורת נוספים בלבנון ומחוצה לה. הקריקטורה (**דצמבר 2003**) מראה את **רפיק חרירי**, שהפגין התנגדות ל"סדר הסורי", נזכר בעת יוגה **בכמאל ג'ונבלאט**, מנהיג הדרוזים שהתנגד לפלישת הצבא הסורי בלבנון **וחוסל ע"י הסורים**. בראייה הלבנונית רפיק חרירי היה איפא "על הכוונת" של הסורים וכמאל ג'ונבלאט הפך לסמל לברוטאליות בה נהגו הסורים במתנגדיהם.

³ ראה בהקשר לכך ספרו של אברהם (אברשה) טמיר, **חייל שוחר שלום**, הוצאת "ידיעות אחרונות", 1988, עמ' 139.

16. **אולם הסורים שהצליחו "לבלוע" את לבנון באמצעות הכיבוש הצבאי והמעטפת הפוליטית הבינערבית התקשו ל"עכל" אותה:** הם לא הצליחו לכפות על **הפלסטינים** את יישום ההסכמים שהושגו עמם ושלפיהם היה עליהם לקבל את המגבלות שהוטלו וכחותם החמושה בלבנון על בסיס "הסכם קהיר" (מ-1969) ונספחיו (כבר אז רכשו לעצמם הפלסטינים בהנהגת ערפאת בלבנון ובעולם הערבי מוניטין של מסרי הסכמים סדרתיים...). גם יחסייהם של הסורים עם **המחנה הנוצרי**, שקידם בברכה את כניסת הצבא הסורי, התערערו ככל שהתארכה שהייתם בלבנון.

17. בקרב הנוצרים שהתאכזבו מהסורים התגבש באותה תקופה **זרם רדיקלי אנטי-סורי במהותו**, שהיה מוכן לשתף פעולה עם ישראל ולהעמיק את שיתוף הפעולה עימה, מעבר לדפוסי שיתוף הפעולה אשר התפתח מאז תחילת מלחמת האזרחים. מייצגו המובהק של זרם זה היה **בשיר ג'מיל** מפקד ה"כוחות הלבנוניים" הזרוע הצבאית של ה"פלנגות" (בהנהגת פייר ג'מיל), אשר נתמך על ידי נשיא לבנון לשעבר, **כמיל שמעון**.

18. החל משנת 1978 התפתח בהדרגה **עימות אלים** בין המליציות הנוצריות (בקרבן בלטו "הכוחות הלבנוניים" בהנהגת בשיר ג'מיל) לבין הצבא הסורי. מטרת ג'מיל ותומכיו היתה להביא לשחרור לבנון מהכיבוש הסורי. לשם השגת מטרה זאת חתרו הנוצרים להגביר את מעורבותה של ישראל במשבר הלבנוני ולסבך אותה בעימות הצבאי עם הסורים. מדיניות זאת של המחנה הנוצרי **מילאה תפקיד מפתח בהיגררותה של ישראל למעורבות ישירה בסבך המשבר הלבנוני ועלייתה על הנתיב שהוביל אותה למלחמת לבנון**.

שלב ג':- עליית ישראל וסוריה על נתיב של התמודדות ועימות בזירה הלבנונית (1981-1982)

19. בשלב זה **התמוטטו** למעשה **"כללי המשחק"** בין סוריה לישראל בזירה הלבנונית כפי שגובשו באביב 1976 ושרדו במהלך המשבר הלבנוני כולל בעת "מבצע ליטאני" (1978). השתיים עלו על **נתיב של התמודדות** והמתחים ביניהן מלאו גם הם תפקיד חשוב בהיגררות ישראל למלחמת לבנון. הסיבות העיקריות לכך: **שיפור יחסי סוריה והפלסטינים; פרובוקציות של המליציות הנוצריות** (ה"כוחות הלבנונים") מול כוחות הצבא הסוריים תוך הצגתן כ"קורבן" בפני ישראל על מנת לגרור אותה לעימות; נכונות **ישראל**, בעקבות המהפך השלטוני שחל בה, לחרוג ממדיניותה הקודמת ("לעזור לנוצרים לעזור לעצמם") ולגלות **מעורבות ישירה** בהגנה על בעלי בריתה בקרב המחנה הנוצרי⁴.

20. תחילת החריגה מ"כללי המשחק" התגלתה ב"**משבר הטילים**" (אפריל 1981) כאשר בעת עימות **בזחלה** בין הצבא הסורי למליציות הנוצריות הפיל חיל האוויר הישראלי שני מסוקי תובלה (מי 8) סוריים באזור ריאק (מתוך סברה מוטעית שהמדובר במסוקי קרב העומדים הולכים לתקוף עמדה נוצרית חשובה, "**החדר הצרפתי**", בהר סנין). **ברקע** הפלת המסוקים **עמדו הבטחות ראש הממשלה מנחם בגין למנהיגי הנוצרים כמיל שמעון ובשיר ג'מיל שישראל לא תשב בחיבוק ידיים אם יופעל חיל האוויר הסורי נגד המליציות הנוצריות.**

21. ב- 29 באפריל, למחרת הפלת המסוקים, **הכניסו הסורים לבקאע שלוש סוללות טק"א סא-6** ובהמשך סוללות נוספות(לפני הפלת המסוקים חפרו הסורים מחפורות ללא הכנסת ה-טק"א, "איתות" ברור שלא נקלט

⁴ בישראל עלו לשלטון בקדנציה השנייה של ממשלת בגין אישים שמלכתחילה התנגדו עקרונית להבנה העקיפה בין ישראל לסוריה מ-1976: אריאל שרון, שמונה לשר הביטחון באוגוסט 1981 והרמטכ"ל רפאל איתן.

בישראל). **סוריה וישראל עברו לדפוס של התמודדות ישירה בלבנון**, אשר הובילה אותן לעימות צבאי (מוגבל לזירה הלבנונית) בעת מלחמת לבנון. קדמו לכך סדרה של עימותים באוויר בין מטוסים סוריים למטוסים ישראלים שהתרחשו בין השנים 1979-1982 והסתיימו כולם בהפלת מטוסים סוריים.

22. **המחנה הנוצרי**, לאחר מאמצים שנמשכו שלוש שנים (מאז 1978) הצליח איפא לבסוף בעת "משבר הטילים" לגרור את ישראל לעימות צבאי נגד סוריה. לאחר מכן מיהרו מנהיגי הנוצרים "להוריד פרופיל" והגיעו עד מהרה ל"הסכם זחלה" עם הסורים (יוני 1981), שהביא להפסקת ההתנקשויות בין הצבא הסורי למליציות הנוצריות.

23. על מנת לנטרל את הפוטנציאל הנפיץ של "משבר הטילים" ניסו הממשל האמריקאי (ממשל רייגן שהחליף בינואר 1981 את ממשל קרטור) את כוחו בתיווך בין שני הצדדים. אולם **הסורים** סרבו להיענות לניסיונות התיווך של השליח האמריקאי **פיליפ חביב** להוציא את הטילים מהבקאע ואף איזמיר הפומביים של ראש ממשלת ישראל במערכת הבחירות של יוני 1981 לא שכנעו אותם לעשות זאת. **ישראל, מצידה, שקלה להשמיד את הטילים באמצעות התקפה אווירית אולם בסופו של דבר נמנעה מלעשות זאת בשל מתן קדימות לתקיפת הכור האטומי בעיראק. כותב על כך רפאל איתן מי שהיה אז הרמטכ"ל בספרו: "רפול, סיפור של חייל" (עמ' 187-186):**

"היו גם לבטים מסוג אחר: ישראל הודיעה פעמים אחדות, כי לא תשלים עם מציאותם של הטילים הסוריים נגד מטוסים בבקעת הלבנון. מאמציו שפליפ חביב לשכנע את הסורים להוציאם עלו בתוהו ולא היה שום טעם לתלות בכך תקוות נוספות. **הפעולה להשמדת הטילים נדחתה בגלל מזג האוויר וחזרה ונדחתה בגלל טעמים מדיניים. עתה, שהתכנית להשמיד את הכור העיראקי היתה מונחת על שולחן הדיונים, היו שטענו, כי קודם יש להשמיד את הטילים הסוריים בלבנון מפני שזו בעיה יותר קונקרטיית.**

שלב ד': ההתמודדות הישראלית – סורית בעת מלחמת לבנון (1982-1985)

24. **מקומה של סוריה בתפיסת המלחמה הישראלית:-**

א. בתכנונים המקדימים של מבצע "שלום הגליל" היו שהב"ט והרמטכ"ל מודעים לכך שנוכחות **הצבא הסורי** בלבנון עומדת **בסתירה מהותית למימוש שאר מטרות המלחמה**. אולם למרות זאת חזרה ונשנתה **הקביעה של הדרג המדיני והצבאי כי ישראל אינה רוצה להיכנס לעימות מקיף עם הצבא הסורי**. אומנם הערכת המודיעין גרסה כי מבצע רחב היקף נגד הפלסטינים עלול להוביל לעימות ישיר עם הצבא הסורי אולם התפיסה היתה שמוטב כי הדבר יעשה **לקראת סיומה של המלחמה ובאופן מוגבל**.

ב. ממה נבעה רתיעת הדרך המדיני הבכיר בישראל להכות את הצבא הסורי בלבנון כתנאי מקדים להשגת שאר מטרות מלחמת "שלום הגליל"? דומה כי בשורש עמדו הדבר שתי סיבות עיקריות:-

(1) **האילוץ הפוליטי**: מרבית שרי הממשלה כמו גם האופוזיציה היו מוכנים להשלים עם תוכנית אופרטיבית שמטרתה **השמדת תשתית המחבלים בלבנון אולם לא רצו להיכנס למלחמה כוללת עם סוריה**.

(2) **האילוץ הבינלאומי**: ההערכה היתה כי להשמדת תשתית המחבלים ניתן להשיג תמיכה או לפחות **להשלמה** מצד ארה"ב בעוד שעומות צבאי עם סוריה יביא בהכרח לכפיית הפסקת אש על צה"ל ע"י המעצמות טרם שהושגו היעדים האחרים (כפי שארע במלחמות קודמות).

המתווך האמריקאי פיליפ חביב נפגש עם חאפטי' אסד (9 ביוני 1982) כשברקע התקדמות צה"ל ב"פתח לנד" בימיה הראשונים של מלחמת לבנון (6-8 יוני). פגישתם לא מנעה את התפתחות העימות בין צה"ל לבין הצבא הסורי.

25. ישראל לא תקפה איפא את הטילים הסורים בבקאע עד למלחמת לבנון אולם המתיחות ופוטנציאל ההתדרדרות בין השתיים נותרו בעינם. **בחודשים שקדמו למלחמת לבנון** עקבו הסורים בערנות אחר ההכנות הישראליות הממושכות, והיה ברור להם שצה"ל מרכז כוחות בצפון ישראל ומתכוון למהלך צבאי בלבנון. הסורים סברו שמהלך זה יכוון נגד המחבלים הפלסטינים. הם גם הופתעו טקטית, **מעיתויה** של הפעולה הישראלית ועוד יותר **מהיקפה**.

26. בשלושת הימים הראשונים למלחמה (עד לקרב על גיזין) הם נטו להאמין להצהרתם הישראליות בדבר יעדיו המוגבלים של ה"מבצע" ופרשו את המהלכים הישראליים כמכוונים נגד תשתית המחבלים בדרום לבנון. על רקע זה הסתפקו הסורים בשלושת ימי המלחמה הראשונים בהעברת תגבורות, בפעילות צבאית בעלת אופי מוגבל על מנת שלא לתת לישראל עילה לפעולה צבאית נגדם.

27. ב-8-11 ביוני הועתק מוקד הקרבות בלבנון מהתשתית הפלסטינית אל הצבא הסורי. בארבעת הימים הללו התנהלה התנגשות שריון מקפת בין

צה"ל לצבא הסורי במסגרתה הושמדה מרבית הדיביזיה הסורית הראשונה ונפרצה רצועת ההגנה הראשונה של הסורים בבקאע. צה"ל יכול היה לעבור למרדף ולהגיע למרחבי התמרון בבקאע ולכביש דמשק בירות. אולם למרות זאת לא ניצל צה"ל את הזדמנות שנקרתה לידיו וישראל הסכימה **להפסקת אש** ב-11 ביוני שעה 12:00.

28. בדיעבד ניתן לקבוע כי היתה זאת נקודת מפנה במלחמת לבנון. **הימנעות ישראל מלהכות את הצבא הסורי ולסלקו מלבנון היתה אחת הסיבות העיקריות לקרע בינה לבין המחנה הנוצרי**, שציפה כי בעזרת ישראל ניתן יהיה לשחרר את לבנון מהכיבוש הסורי. **האסטרטגיה הישראלית, שנמנעה מההכרעה בבקאע והשמדת עיקר הכוח הסורי בלבנון, אפשרה מאוחר יותר לסורים לקדם עתידות מסוריה ללבנון ולשקם את היחידות שנפגעו בקרבות ולהפוך בהמשך כשלונותיהם הצבאיים להצלחות מדיניות.**

חטיבה 85 הסורית מפנה את בירות בתום המצור על העיר (21 באוגוסט 1982). מימין: וליד ג'נבלאט יורה באוויר לאות ברכה לכוחות הסוריים העוזבים. הצבא הסורי שב לבירות בתום מלחת לבנון. וליד ג'נבלאט, בנו של כמאל שנרצח ע"י הסורים, הפך כיום לאחד מעמודי התווך של האופוזיציה לסורים.

29. בעת מלחמת לבנון ושהיית צה"ל בלבנון התמודדו הסורים - מתוך עמדת **שפל וחולשה -** עם האתגר שהציבה בפניהם הנוכחות הישראלית הצבאית בלבנון. בתקופה שמתום פינוי כוחותיהם מבירות (אוגוסט 1982) ועד פנוי צה"ל מלבנון והקמת "אזור הביטחון" (ינואר 1985) **הם ניהלו מאבק עיקש נגד הנוכחות הישראלית בלבנון** באמצעות "שליחים" (proxies) לבנוניים תוך שמירה קפדנית על **שקט** ברמת הגולן **והימנעות** מעימות ישיר עם צה"ל.

30. בהתמודדות על ההשפעה בלבנון עם ישראל, נחלו הסורים הצלחות בולטות. העיקריות שבהם **רצח בשיר ג'מיל**, מנהיג המחנה הנוצרי וסמל להתנגדות לכיבוש הסורי ולאורינטציה הפרו ישראלית; **אי אישורו של ההסכם** הישראלי-לבנוני מה-17 במאי 1983 שיכול היה לאפשר סיום מלחמת לבנון עם הישג מדיני לישראל; **סילוק הכח הרב לאומי** (שכלל בעיקר יחידות צבא של ארה"ב וצרפת) מבירות תחת לחצי טרור של ה"חזבאללה" ותומכיה (איראן וסוריה); **התמוטטות משטרו של הנשיא אמין ג'מיל** תחת לחצי המליציות הדרוזיות שנתמכו ע"י דמשק; **כשלון שיחות נאקורה, נסיגת צה"ל** מלבנון והתייצבותו על "אזור הביטחון" תחת לחץ של טרור ומרי אזרחי (בהובלת "חזבאללה" ותנועת "אמל").

31. **מזווית הראיה הסורית מלחמת לבנון היתה אפוא סיפור הצלחה**, שאפשר להם להעמיק שליטתם על לבנון. בראייתם של הסורים למרות נחיתותם הצבאית ביבשה ובאוויר, כשכוחות צה"ל ערוכים בעורף דמשק, וחרף בידודם המדיני, הם הצליחו להחזיק מעמד נגד כוחות ישראלים עדיפים ולעכב ולהשהות ולהציל את עיקרה הצבאי הסורי בלבנון מהשמדה. הישגים אלו שימשו בסיס למאבקה של סוריה נגד הישגיה של ישראל בעת שהיית צה"ל בלבנון עד לסילוקו ממנה **ללא תנאי וללא הישגים מדיניים**.

שלב' ה': "עיכול" לבנון: העמקת וייצוב שליטת הסורים בלבנון לאחר יציאת צה"ל מלבנון (1985-1989)

32. תחילתו של שלב זה ביציאת צה"ל מלבנון והתייצבותו על "אזור הביטחון" וסיומו ב"הסכם טאא'ף" (1989). התמוטטות המחנה הנוצרי הפרו-ישראלי לאחר רצח בשיר ג'מיל, יציאת צה"ל והכוח הרב לאומי מלבנון, חזרת הכוחות הסוריים לבירות והפסקת מעורבותה של ישראל בזירה הפנים-לבנונית - כל אלה **הותירו את לבנון חשופה להעמקת ההשפעה**

הסורית. המצב האסטרטגי החדש שנוצר לאחר מלחמת לבנון אפשר לסורים **להשלים את תהליך ה"סוריזציה"** בו החלו בעת מלחמת האזרחים ולכפות שליטתם על לבנון, כולל על המחנה הנוצרי, מוקד ההתנגדות לסורים.

33. **מישל עון**, מפקד הצבא הלבנוני, במהלכו הבלתי שקולים, היווה **קטליזאטור** לסדרת אירועים דרמטיים שהובילו ל"הסכם טאא'ף" ואחר כך להשתלטות סוריה על המובלעת שבשליטת המחנה הנוצרי. מישל עון מונה ע"י הנשיא אמין ג'מיל לראש ממשלה צבאית זמן קצר לפני תום כהונתו. הסורים מצדם סרבו להכיר בממשלתו (הלגיטימית) של עון והכירו בממשלה (המכהנת) של סלים אל ח'ף (מוסלמי סוני). מישל עון, שנכשל בקריאת המפה הפוליטית, הכריז (ב-14 במרס '89) על **"מלחמת שחרור"** **נגד הכיבוש הסורי בלבנון**. לבנון נותרה ללא נשיא ועם שני ראשי ממשלה יריבים, שאחד מהם נהנה מתמיכה סורית והשני חסר תמיכה בינערבית ו-בינ"ל.

34. **באביב '89** נפתח סיבוב התנגשויות חדש, השלישי במספר, בסדרת העימותים האלימים שבין הצבא הסורי למחנה הנוצרי. המחנה הנוצרי ניהל הפעם את מאבקו **מתוך עמדת חולשה בולטת**: בין מישל עון ותומכיו

בצבא לבנון לבין המליציות הנוצריות ("הכוחות הלבנוניים", בהנהגת סמיר גיעג'ע) שררו מחלוקות ויריבויות קשות בעוד שישראל ומדינות המערב, למודי הלקחים המרים של המשבר הלבנוני, נמנעו הפעם **ממעורבות צבאית** לצד מישל עון.

35. **במישור המדיני** הופעלו על סוריה, כבעבר, לחצים בינערביים ו-ביני"ל להביא להפסקת הלחימה ולסיום המשבר הלבנוני. במוקד הלחצים הללו עמדו **צרפת ו"וועדת שלושה"** בינערבית, שכללה את מנהיגי **סעודיה, מרוקו ואלג'יריה**. "וועדת השלושה", אשר הוקמה בעקבות הפסגה הערבית בקזבלנקה (מאי 89') גיבשה מסמך המכיל הצעות לרפורמות פוליטיות בלבנון ("**אמנת הפיוס הלאומי**") על מנת להביא לקץ מלחמת האזרחים. טיוטת המסמך הונחה לדיון בפני 62 צירי הפרלמנט הלבנוני שהתכנסו בטאאיף שבסעודיה. יודגש, כי הפרלמנט הלבנוני דאז **היה גוף אנכרוניסטי** בלתי מייצג, ש-99 ציריו נבחרו ב-72' **לפני פרוץ מלחמת האזרחים**, ואשר חדל לתפקד עם התמוטטות הממשל הלבנוני בעת המלחמה.

36. בגיבושו של "הסכם טאאיף", ובשכנוע צירי הפרלמנט לתמוך בו מילאה **סעודיה** תפקיד מרכזי. אולם גם **לסוריה, גורם הכוח המרכזי בלבנון**, היתה השפעה על ניסוחו הסופי של ההסכם. לקראת תום הדיונים בטאאיף יצא שה"ח הסעודי **סעוד אלפיצל** לדמשק, **להתייעצויות עם הסורים**. הללו דאגו **שאינטרסיהם האסטרטגיים** בלבנון לא יפגעו וש"הסכם טאאיף" יביא לידי ביטוי את מעמדה של סוריה כגורם הכוח המרכזי בלבנון.

37. **ב-22 באוקטובר 89'** אושר "הסכם טאאיף" ("מסמך הפיוס הלאומי") ע"י 58 צירי פרלמנט (מתוך 62 צירים), במהלך ישיבה טקסית שנערכה בטאאיף לאחר שהובטח לצירים כי סוריה תוציא כוחותיה מלבנון כתוצאה מההסכם. **ההסכם זכה לברכתם של העולם הערבי ושל ארה"ב** והוא הפך מאז **לאבן הפינה** של היחסים הפנים-לבנוניים ושל קשרי לבנון עם סוריה. אין תימה שהחלטת מועבי"ט 1559 מספטמבר 2004 מתבססת עליו במידה

רבה ושתומכיה של סוריה בלבנון (כולל ה"חזבאללה") מתקשים להתנגד לו.

38. בעוד שמישל עון **סרב בעקשנות** להכיר בלגיטימיות של "הסכם טאאיף", השכילו הסורים להשתמש בו **כמנוף לדיכוי מישל עון ותומכיו** (בשלב הראשון) **ולהשלטת "הסדר הסורי" על לבנון בהמשך.**

39. על בסיס "הסכם טאאיף" נבחר נשיא חדש, **אליאס הראוי**, בן חסותם של הסורים ונעדר בסיס כוח משלו (24 בנובמבר 89'). הנשיא הראוי מינה ממשלה פרו-סורית, בראשות סלים אלחף. הממשל הלבנוני הפרו סורי החדש, שהוקם "על כידונים" סוריים ונהנה מהלגיטימציה של "הסכם טאאיף", זכה להכרה בינערבית ו-בינ"ל. **מישל עון ותומכיו מצאו עצמם מבודדים** וכך "הוכשרה הקרקע" למהלך הבא, הכנעתם של הכוחות האנטי-סוריים **וסיום תהליך השתלטותה של סוריה על לבנון, שהחל ב-1976.**

40. **ב-13 באוקטובר 90'**, תאריך מפתח בתולדות המעורבות הסורית בלבנון, תקפו כוחות צבא סוריים, בסיוע מטוסים סוריים ויחידות צבא לבנוניות (בפיקוד אמיל לחוד), את כוחות צבא לבנון תומכי עון בסוק אלעירב (מדרום מזרח לבירות). תוך מספר שעות קרסו הכוחות תומכי עון. המחנה הנוצרי החלש, המפולג והמבודד, נכנע בפני הכוחות הסוריים העדיפים. המובלעת הנוצרית ששרדה מאז פרוץ מלחמת האזרחים נכבשה ללא התנגדות משמעותית. מנהיגי המחנה הנוצרי האנטי סורי נהרגו, נאסרו או הוגלו.⁶ עידן חדש, עידן **משטר טאאיף**, החל בלבנון.

⁶ הבולטים שביניהם: **סמיר ג'עניע**, מנהיג "הכוחות הלבנוניים" כולא עד עצם היום הזה; **דני שמעון**, מנהיג "הלאומיים הליברליים" נרצח (כנראה ע"י שליחי הסורים); **מישל עון ואמין ג'מיל** נמלטו לצרפת (אמין ג'מיל חזר בינתיים לבירות ומישל עון עודנו גולה).

שלב ו': הפיכת לבנון למדינת חסות ולנכס אסטרטגי (1989-2005):-

41. עם כיבוש המובלעת הנוצרית ודיכוי מתנגדי סוריה ספגו שומרי ריבונותה ועצמאותה של לבנון מכה קשה ממנה הם התקשו להתאושש עד למותו של חאפט' אסד. "הסכם טאאיף" אפשר לסורים להשתלט על **מנגנוני הממשל הלבנוני** (כולל הפרלמנט, הממשלה ושרותי הביטחון) ולהעלות לשלטון את **נאמניהם ועושי דברם המובהקים ובכלל זאת נשיאים פרו-סוריים מובהקים (אליאס הראוי ולאחריו אמיל לחוד)**. על בסיס ההסכם שקבע קיומם של "יחסים מועדפים" בין סוריה ללבנון ובאמצעות ממשל בובות לבנוני ושליחים (Proxies) עושי דברם, **כפו הסורים על לבנון שני הסכמים דו-צדדיים, שנתנו לגיטימציה להפיכתה של לבנון למדינת חסות סורית:-**

א. **הסכם האחוה, שיתוף הפעולה והתיאום בין סוריה ללבנון (מאי 91).**

ב. **הסכם ההגנה והביטחון בין סוריה לבין לבנון (יולי 91).**

42. בתקופת "משטר טאאיף" שוב לא נאלצו הסורים לנהל מאבק מתמשך לייצוב שליטתם בלבנון ועלה בידם להפיק משליטתם בלבנון תועלת רבה בתחום המדיני, הביטחוני והכלכלי. יצוין כי השליטה הסורית על לבנון לא התבססה אך ורק נוכחות הכוחות הסורים בלבנון אלא גם על **חדירה עמוקה לרקמות הפוליטיקה, החברה והכלכלה הלבנונית**. העצמאות הלבנונית לה ניתן מס שפתיים ב"הסכם טאאיף" נעשתה לפלסטר. לבנון נעשתה מעין מחוז סורי עליו פיקח מקרוב **האלוף ע'אזי כנעאן אחראי על מנגנון הביטחון והמודיעין ויורשו עמיד (תא"ל) רסתום ע'זאלי**. הדרג הפוליטי הבכיר עקב גם הוא אחר הנעשה בלבנון: בעידן חאפט' אסד החזיק ב"תיק הלבנוני" **עבד אלחלים ח'דאם**. גם **בשאר אלאסד**, טרם עלייתו לשלטון עשה את ה"חניכה" שלו בזירה **הלבנונית**.

43. **האופוזיציה המסורתית** להשתלטות הסורית על לבנון, בעיקר מקרב העדה הנוצרית מארונית, התנפצה לגזרים בעקבות ה"מרד" של עון. בעידן

"משטר טאא'ף" ראשי המחנה הנוצרי, בקרבם בלט הפטריארך המארוני **בטרוס צפיר**, לא העזו בדרך כלל לחרוג מהמדיניות הסורית. **ערב מותו של חאפט' אסד לא היתה בנמצא בלבנון אופוזיציה מאורגנת בעלת יכולת פעולה**. מנהיגי המחנה הנוצרי לשעבר שהו בגולה (מישל עון שניסה לארגן את תומכיו הרבים ממקום גלותו בצרפת) או שנדונו לתקופות מאסר ממושכות (סמיר ג'עג'ע) או שהותר להם לשוב ללבנון תוך מחויבות לשמור על "פרופיל נמוך" (אמין ג'מיל).

44. **בו בזמן "הסכם טאא'ף" שם קץ למלחמת האזרחים** ולמשבר הלבנוני שתחילתם ב-75'. באמצעותו עלה בידי הסורים ליצור מערכת פנים-לבנונית יציבה יחסית המבוססת על איזונים פנימיים והחשש מהתלקחות מחודשת של מלחמת האזרחים. בעקבות ההסכם פורקו המליציות הנוצריות והדרוזיות ושוקם **והתחזק הממשל הלבנוני הפרו-סורי**. **בירות** ההרוסה **שוקמה** ונבנתה מחדש ע"י **רפיק חירי** (שהפך לסמל לשיקום לבנון מהמלחמה⁷); **הצבא הלבנוני נבנה מחדש** (מונה כיום כ-65,000 חיילים וקצינים, המאורגנים ב-11 חטיבות חי"ר ועוד יחידות מיוחדות); **מנגנוני המודיעין הלבנוניים שוקמו והתחזקו** (בפיקוח הדוק של מנגנוני המודיעים הסוריים).

45. **אולם יישומו של ההסכם ע"י הסורים, כאמור, היה סלקטיבי**, קרי - **החלקים הבלתי נוחים שבו, בראייה הסורית, לא יושמו, או שיושמו חלקית, כשבמסגרת זאת בולטים שלושה מרכיבים:-**

א. **הימנעות הסורים מיישום הסעיף העוסק בנוכחות הכוחות הסוריים בלבנון**: בחמש שנים האחרונות דוללה הנוכחות הצבאית הסורית ובוצעו חמש פעמים נסיגות (מתוקשרות היטב) של כוחות סוריים

⁷ השיקום היה **סלקטיבי**, הוא התמקד באזורים סוניים-נוצריים בעיקר בבירות ולא הקיף את כל חלקי לבנון. אזורים שיעיים בפרבר הדרומי של בירות ובמוקדים נוספים (דרום לבנון; הבקאע) נותרו מחוץ למעגל השיקום והבנייה מחדש.

בעיקר מאזור בירות וסביבתה. **אולם סעיף זה ב"הסכם טאא'ף" לא בוצע במלואו.** עיקר הצבא הסורי (כ-20,000 חיילים, ובתוכם כמה אלפי אנשי מודיעין⁸) נותר פרוס במוקדי השליטה בלבנון עד לרצח רפיק חרירי. עתה, 16 שנים לאחר "הסכם טאא'ף", בעקבות לחצים לבנוניים ובינלאומיים, מממשים הסורים בימים אלה סעיף זה ודומה כי נוכחותם הצבאית בלבנון במתכונת בה התקיימה בשנים 1975-2005 עומדת בפני סיומה.

שיירה סורית בצ'הר אלבידר פונה לבקאע, 9.3.05.

כלי רכב סורים נסוגים מול מוצב צ'הר אלבידר לכיוון הבקאע, 11.3.05.

ב. **אי-מימוש הסעיף הקובע פירוק כל המליציות הלבנוניות והבלתי לבנוניות ומסירת נשקם למדינה הלבנונית.** פירוקם אמור היה להתבצע תוך **שישה חודשים** ממועד אישור "הסכם טאא'ף" במסגרת הסעיף של החלת מרות הממשל הלבנוני על כל אדמת לבנון. בעוד שהסורים **דאגו לפירוק המליציות הנוצריות והדרוזיות הם (ואיראן) נתנו גיבוי מלא**

⁸ בראיון עם שר ההגנה הלבנוני, עבד אלרחים מראד, ציין שר ההגנה, כי כיום ישנם 14,000 חיילים סוריים בלבנון. בעבר היו 40,000 חיילים. לדבריו חלק מ-14,000 החיילים יישאר בבקעת הלבנון וחלק ייסוג לשטח סוריה. הוא סרב לענות על השאלה האם מנגנוני המודיעין והביטחון כלולים בהחלטה (ראיון ל-BBC, 6 במרס 2005). בפועל כוחות הצבא הסוריים כולל גורמי הביטחון והמודיעין אכן פונו מאזורי בירות וטריפולי ונסוגו לבקאע, חלקם נותרו בה וחלקם המשיכו לסוריה.

להמשך קיום "חזבאללה" כארגון בעל תשתית צבאית/מבצעית (ואף דאגו לחזק תשתית זאת). "חזבאללה", שנותר ארגון טרור בעל אופי עדתי (שיעי), ממשיך לפעול נגד ישראל גם לאחר שזו יצאה מלבנון ובו להוות מליציה חמושה ביגוד למליציות הדרוזיות והנוצריות שפורקו. גם הפלסטינים במחנות הפליטים (המליציות "הבלתי לבנוניות") לא פורקו מנשקם וצבא לבנון (בעידוד סורי) נמנע מלהיכנס למחנות הפליטים ולהתעמת עם גורמי הטרור הפלסטיניים שבהם.

ג. הפרה בוטה של הקביעה, המופיעה בסעיף הראשון של ההסכם, כי לבנון הנה "חופשית ועצמאית", ארץ בה מכובדים חירויות הפרט והכלל. תחת הכותרת של "הסכם טאאיף" איבדה לבנון את העצמאות והחופש והפכה למדינת חסות סורית תחת שלטון דיכוי לבנוני: אישים לבנוניים פרו-סוריים מונו למשרות הבכירות; מנגנוני המדינה (ובתוכם משרדי הממשלה, מנגנוני המודיעין הביטחון) שועבדו לחלוטין לאינטרסים הסוריים; ההחלטות החשובות לעתידה של לבנון מתקבלות בדמשק ולא בבירות; הנשיא, ראש הממשלה והכוחות המזוינים מבצעים את מדיניותה של דמשק: מתנגדי אופוזיצית סוריה והמשטר הפרו-סורי דוכאו באמצעים אלימים.

הוצאת הכוחות הסוריים: לקראת עידן חדש במעורבות הסורית בלבנון?

46. בשנים האחרונות התחוללו בסוריה, בלבנון ובאזור כולו שינויים דרמטיים אשר מובילים לשינויים מהותיים בדפוסי "הסדר הסורי" שנכפה על לבנון באמצעות "הסכם טאאיף". עיקרי השינויים הללו:-

א. התפוגגות היראה כלפי סוריה והנשיא הסורי עם מותו של חאפטי' אסד ועליית בנו בשאר. חאפטי' אסד השליט משטר של פחד בסוריה ובלבנון, בין השאר באמצעות הפעלת כוח ברוטאלי כלפי מתנגדיו (בעיקר באמצעות שירותי המודיעין ו-proxies למיניהם). עליית בנו בשאר, חסר הכריזמה ונעדר יכולת ההנהגה וכושר ההחלטה, הפיגו

בהדרגה את הפחד שרחשו הלבנונים (והסורים?) כלפי השליט בדמשק והלבנונים עושי דברו בלבנון. דומה כי היראה מהמשטר הסורי התפוגגה במידה רבה לא רק בקרב מתנגדי "הסדר הסורי" בלבנון אלא גם בקרב ה"חזבאללה" ושאר **תומכיה של סוריה בלבנון.**

מימין: הפגנת ההמונים של האופוזיציה בבירות שהמחישה כי לא רק ה"חזבאללה" יכול להוציא מאות אלפי מפגינים לרחובות (14.3.05).

משמאל: הפגנת האופוזיציה בבירות לאחר ההודעה על התפטרותו של ראש ממשלת לבנון, עמר כראמה המזוהה כעושה דברם של הסורים (28.2.05)

ב. **יציאת צה"ל מלבנון (24 במאי 2000)** גרמה גם היא להתעוררות **אנטי סורית**, והפעם **ללא סיוע ומעורבות של ישראל.** אל האופוזיציה הנוצרית המסורתית חברו הפעם מוקדי השפעה כבדי משקל בקרב **הדרוזים** (וליד גינבלאט ותומכיו) **והמוסלמים סונים** (רפיק חרירי ותומכיו). ארגון "חזבאללה", שהמשיך להחזיק בנשקו (ואף להתחזק) **איבד במידה רבה את הלגיטימיות הפנים-לבנונית שלו.** המשך קיומו כארגון מזוין ופעילותו הטרוריסטית נגד ישראל נתפסים ע"י גורמים בזירה הפנים-לבנונית כהפרה בוטה (נוספת) של "הסכם טאאיף" וכנעדרי הצדקה בעיקר לאחר יציאת צה"ל מלבנון (זה גם הרקע לחילוקי הדעות שהיו לחרירי עם "חזבאללה" באשר להמשך פעילות הטרור של ה"חזבאללה" נגד ישראל).

ג. **המצב האסטרטגי החדש שנוצר ב-מזה"ת לאחר פיגועי הטרור ב-11 בספטמבר**, השתלטות ארה"ב על עיראק והפלת צדאם חסין, סימנו את סוריה כאחת מחברות "ציר הרשע" והגבירו את הלחצים החיצוניים עליה להרפות אחיזתה מלבנון. לראשונה התגייסו ארה"ב וצרפת למהלך דיפלומטי משותף, שמצא ביטויו בהחלטת מועבי"ט 1559 מה-2 בספטמבר 2004. ההחלטה מביעה תמיכה נחרצת בריבונותה ובעצמאותה של לבנון, קוראת לנסיגת כל הכוחות הלא לבנוניים [קרי - צבא סוריה ו"משמרות המהפכה"] וקוראת לפירוק המליציות הלבנוניות [קרי "חזבאללה"] והלא לבנונית [קרי - ארגוני הטרור הפלסטיניים שבמחנות הפליטים].

47. שינויים ותהליכים אלו, שהתחוללו בשנים האחרונות, כרסמו בכוחה של החסות הסורית עד אשר הגיעו לבשלות באופן דרמטי עם הירצחו של רפיק חריירי. לאחר הרצח הם מצאו ביטויים במחאה עממית חסרת תקדים שהתפתחה בבירות ("אנתיפאצית העצמאות"), תוך גילויי סולידריות אנטי סורית בין נוצרים, סונים ודרוזים⁹. עשרות אלפי מפגינים ברחובות בירות הופיעו בפני התקשורת הלבנונית וה-בינ"ל והעזו לראשונה לדרוש בגלוי את הוצאת הצבא הסורי, את סילוק מנגנוני המודיעין הסורי ואת החלפת עושי דברה של סוריה בממשל הלבנוני.

הפגנת ענק פרו סורית שאורגנה ע"י "חזבאללה" בבירות המחישה עוצמתם של תומכי סוריה בלבנון (8.3.05).

⁹ הגם שגורמים במחנה הנוצרי בעדה הדרוזית ובקרב המוסלמים סונים ממשיכים להשתייך למחנה תומכיה של סוריה בלבנון. מחנה זה הוכיח עוצמתו בהפגנת ההמונים, בהובלת ה"חזבאללה", שהתקיימה בבירות ב-8 במרס.

48. בו בזמן בלטו בהיעדרם מההפגנות האנטי סוריות בני העדה השיעית, העדה הגדולה בלבנון, אשר מתוכה צמחה "חזבאללה". חסן נצראללה, מנהיג "חזבאללה", נטל על עצמו את גיבוש תומכיה של סוריה ויזם מפגן עוצמה בהפגנה רבת משתתפים (מאות אלפים) בבירות ב-8 במרס. הפגנה זאת (ו"הפגנת הנגד" של מתנגדי סוריה ב-14 במרס שגם היא הוציאה לרחובות מאות אלפי אנשים) מהווים עדות ברורה לעומקן של המחלוקות הפנים-לבנוניות ולפוטנציאל הנפיץ, הטמון בזירה הפנים לבנונית, בעידן שלאחר הוצאת הכוחות הסוריים. בו בזמן מערכות האיזונים הקיימות בחברה ובפוליטיקה הלבנונית בצירוף הזיכרונות (הטריים עדיין) של ימי מלחמת האזרחים מהווים בלם להתלקחות מחודשת של המשבר הלבנוני בעידן שלאחר "משטר טאא'ף" ומחייבים את כל הצדדים (גם את ה"חזבאללה") לזהירות יתר.

תמונתם של האב (חאפט' אסד), הבן (בשאר) ומנהיג ה"חזבאללה" נצראללה בהפגנת הענק הפרו סורית שאורגנה ע"י "חזבאללה" ב-8.3.05

49. השילוב של לחצים פנים-לבנוניים ולחצים בינ"ל יחד עם בידודה המתמשך של סוריה הניעה את אסד להתחייב בנאומו בפרלמנט הסורי להסגת הכוחות הסוריים לאזור בקעת הלבנון על בסיס "הסכם טאא'ף". ארה"ב וצרפת בתגובה לנאום הבהירו כי המהלכים הסוריים אינם מספקים וכי

הם דורשים **נסיגה מלאה** על בסיס החלטת מועבי"ט 1559. בשאר אסד, לנוכח לחץ בינ"ל גבר, השלים עתה את הוצאת הצבא הסורי וכוחות המודיעין והביטחון הסוריים מאזורי בירות וטריפולי. חלקם הועברו לבקעת הלבנון וחלקם אף לסוריה גופא. דומה כי הנוכחות הסורית הצבאית בלבנון, בוודאי במתכונת ששררה עד כה, עומדת עתה **לקראת סיום**.

50. יחד עם זאת ראוי להדגיש כי גם אם יוציאו הסורים את כוחותיהם מלבנון **אין משמעות הדבר ויתור סורי על השפעה בלבנון**. האינטרסים הסורים בלבנון הינם עמוקים ורבי שנים. הסורים ביססו לעצמם **מנופי השפעה** אחרים בלבנון, **מלבד** הנוכחות הצבאית הגלויה. אישים, קבוצות ומוסדות בלבנון ובמרכזם ממשלו של אמיל לחוד וה"חזבאללה" שמעמדו שודרג, מהווים **סוכני השפעה חשובים** שבאמצעותם ינסו הסורים לפעול לקידום אינטרסיהם בלבנון בעידן החדש.

51. אולם דומה כי בעידן החדש תהיה המעורבות הסורית בלבנון **הרבה פחות דומיננטית והרבה פחות נראית על פני השטח**. הסורים, כך נראה, יעברו **לדפוס מתוחכם יותר (ומסובך יותר) של השפעה מאחורי הקלעים בחתימה נמוכה**. לעומת זאת מוקדי כוח מקומיים - יריביה ותומכיה של סוריה בלבנון - עלולים לחוש עצמם בעלי עוצמה רבה יותר וכמו שנהנים **מחופש פעולה רב יותר**. שבכך טמון פוטנציאל לערעור היציבות היחסית שהשתררה בלבנון בעת "משטר טאא'ף" ולעלייתו המחודשת של המשבר הלבנוני על סדר היום האזורי והבינלאומי.

נספח

פסלו המנותץ של חאפט' אלאסד בעיירה קאנא שבדרום לבנון וניתוץ פסלי משפחת אסד ברחבי לבנון: סמל לסימומו של של עידן "משטר טאא'ף"

1. פסלו של חאפט' אלאסד בכניסה לעיירה השיעית קאנא שבדרום לבנון, אשר נותץ בליל 26-27 פבר' כשבועיים לאחר רצח רפיק חרירי¹⁰. בבסיס האנדרטה מופיעים דגלי לבנון וסוריה (בצד) והכתובת (מלפנים): "בחסות כבוד נשיא הרפובליקה הלבנונית אלעמאד אמיל לחוד, המיוצג ע"י כבוד שר ההסברה הלבנוני מר ע'אזי אלעריצי, ובנוכחות מר עדנאן עמראן, שר ההסברה הסורי; הוסר הלוט מעל האנדרטה [לזכרו של] המנוח המנהיג חאפט' אלאסד. [כמו כן] ננטע עץ לכבוד המנוח ונקרא רחוב על שמו. "קאנא, 13.6.2002".

2. תופעה זאת של השחתת פסלים ותמונות של בני משפחת אלאסד **התפשטה** במהלך חודש מרס 2005 אל מקומות **נוספים בלבנון**. כך למשל:-

¹⁰ המקור הידיעה: סוכנות הידיעות הצרפתית (בערבית), 27.2.2005. מקור צילום הפסל המנותץ: העיתון הכווייתי "אלראי אלעאם" 27.2.2005. צילום הפסל המנותץ הופיע בעוד כמה כלי תקשורת ערביים.

א. **בעיירה (הסונית) אלמרג'** שבבקעת הלבנון נותצה אבן הפינה של פרויקט תרבות, ספורט וחברה לזכרו של **באסל אלאסד**, בנו של חאפטי' אלאסד, שנהרג בתאונת דרכים. לפי גרסא אחרת קרעו אלמונים תמונת ענק של חאפטי' אלאסד ובנו באסל שהיתה תלויה במקום ("אלשרק אלאוסט", 18.03.2005).

ב. **באזור רושא** שבסביבות בירות הוסרו שתי תמונות ענק של חאפטי' אלאסד ובנו בשאר לקול מחיאות כפיים של עשרות צעירים (סוכנות הידיעות הצרפתית מרשיא, 17.03.2005).

ג. **באזור אלעבדה** שבחבל עכאר (צפון לבנון) הוסרו תמונות של חאפטי' אלאסד, בניו בשאר ובאסל והנשיא לחוד, אשר היו מוצגות על גשר באוטוסטראדה הראשית לטריפולי ("אלמסתקבל", לבנון, 21.03.2005).

ד. בגן ציבורי בעיירה **ראשיא** הושחתו לוחות זיכרון לזכרו של באסל אלאסד. הלוחות נצבעו בצבע שחור ונכתב עליהן "הבקאע שלנו" (סוכנות הידיעות הצרפתית מראשיא, 21.03.2005).

ה. אלמונים שרפו תמונה ענקית של חאפטי' אלאסד ושני בניו בשאר ובאסל, אשר היתה תלויה על עמוד **בצומת ג'ב ג'נין-ע'זה-כאמד אללוז** שבבקאע המערבי (אלספיר, לבנון, 29.3.05).